

Економіка

УДК 332.122.62

© 2016

І.В. Чехова,

*кандидат
економічних наук*

*Інститут
олійних культур НААН*

С.А. Чехов,

*кандидат
економічних наук*

*Дослідна станція
ефіроолійних та
малопоширених
сільськогосподарських
культур НААН*

АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР У ЗОНІ СТЕПУ

Мета. Проаналізувати динаміку і темпи змін показників виробництва олійних культур, цінні позиції соняшнику, ріпаку, сої, визначити структуру та виявити відмінності виробництва олійних культур у зоні Степу України.

Методи. Системного узагальнення, абстрактно-логічний, економіко-статистичний, графічний, порівняльний. **Результати.** Проаналізовано динаміку і темпи змін показників виробництва соняшнику, ріпаку, сої за період 2012–2014 рр. у зоні Степу України та за областями.

Установлено, що площа під соєю скоротилася на 14%, під соняшником — на 5%, під ріпаком — зросла у 3,4 рази. **Висновки.** Відбувається перехід до інтенсивного типу виробництва олійних культур. Основна олійна культура в степовій зоні, як і в Україні, — соняшник. Нарощування його виробничих обсягів — завдяки зростанню урожайності, сої та ріпаку — зростанню урожайності і розширенню площ. Підвищення урожайності завдяки використанню нових перспективних сортів насіння олійних культур є основним чинником подальшого нарощування виробництва олійних культур у зоні Степу України. Структура виробництва олійних культур у зоні Степу і в Україні має неістотні відмінності з переважанням частки соняшнику.

Ключові слова: виробництво соняшнику, сої, ріпаку, ринок олійних культур, цінні позиції олійних культур, структура виробництва.

Протягом останнього десятиріччя олійної культури є найрентабельнішими серед сільськогосподарських культур. Основні чинники на їхню користь — ціна на аграрному ринку, стабільний попит на товарну продукцію, розвинута інфраструктура, сталі напрями збуту. Зона Степу України традиційно для вітчизняного олійно-жирового комплексу спеціалізується на виробництві та переробці олійних культур. Нині триває

жвава дискусія щодо переобтяження посівів у цій зоні олійними культурами, зокрема, соняшником. Переважна більшість дослідників і аналітиків цієї тематики підкреслюють важливість дотримання науково обґрунтованих рекомендацій зональної системи землеробства, яка передбачає повернення соняшнику на поле через 7–8 років [1]. З цим не можна не погоджуватися, але сучасні реалії функціонування аграрного

виробництва на ринкових засадах на першій план виводять попит на кінцеву продукцію і ціну на неї. Саме тому вибір олійних культур на часі для фермерів, середніх і великих сільгосппідприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теорію становлення і розвитку аграрних ринків наведено у дослідженнях таких учених, як М. Малік [2], О. Коваленко [3], Н. Павленчик [4], Г. Тимофєєва [5]. Питання формування ціни на аграрну продукцію висвітлено в працях О. Шличака [6], Л. Шкварчука [7], Б. Пасхавера [8]. Проблематику розвитку ринку олійних культур розглянуто в публікаціях Л. Лопотана, А. Казанжі [1], О. Сакви [9], О. Маслака [10].

Мета досліджень — проаналізувати динаміку і темпи змін показників виробництва олійних культур, цінові позиції соняшнику, ріпаку, сої, визначити структуру та виявити відмінності виробництва олійних культур у зоні Степу України.

Методи досліджень — системного узагальнення, абстрактно-логічний, економіко-статистичний, графічний, порівняльний.

Результати досліджень. Виробництво основних олійних культур у зоні Степу України за 2012–2014 рр. характеризується зростанням на 1,1 млн т, або на 18,5% (з 6 до 7,1 млн т) завдяки стабільному виробництву соняшнику, сої та значному зростанню виробництва ріпаку — у 4,7 рази (з 149 до 702 тис. т). Основними причинами є, *по-перше*, розширення площ посіву під ріпаком (з 108 до 365 тис. га, або у 3,4 рази), *по-друге*, загальна тенденція підвищення рівня урожайності (ріпаку — з 12,7 до 19,4 ц/га, соняшнику — з 13,8 до 16,3, сої — з 12,8 до 18 ц/га). Середній рівень урожайності олійних культур у зоні Степу зріс з 13,1 до 18 ц/га, найвищий рівень урожайності ріпаку — 19,4 ц/га (табл. 1). Зазначимо, що середній рівень урожайності олійних

культур у практичному використанні менше потенційного на 30–50%. На думку фахівців, темпи приросту врожайності олійних культур в Україні повторюють світові тенденції 10-річної давності. Такі показники, які нині є в Україні, спостерігалися в Європі в 2000–2005 рр. Основна причина такого розвитку — повільні темпи використання сучасних технологічних підходів, високопродуктивних сортів і гібридів насіння. Тому те, що давно використовується в Європі, для України є чимось абсолютно новим. Це є свідченням значного недоотримання урожаю олійних культур і вказує на перспективу подальшого розвитку [7].

Аналіз виробничих показників соняшнику в зоні Степу України (табл. 2) за період 2012–2014 рр. за областями свідчить, що скорочення площі під соняшником відбулося через виключення масивів вирощування на території Криму (–84 тис. га), її незначного скорочення в Луганській (–63 тис. га), Херсонській (–42 тис. га), Донецькій (–45 тис. га) областях. Найбільші посіви соняшнику зосереджені в Запорізькій (578 тис. га в 2014 р. проти 595,1 тис. га у 2012 р.), Дніпропетровській (558 тис. га в 2014 р. проти 533,2 тис. га у 2012 р.), Кіровоградській (544 тис. га в 2014 р. проти 481,6 тис. га у 2012 р.) областях.

Продуктивність соняшнику зросла в середньому на 2,5 ц/га, найбільше — в Одеській обл. (з 14,8 до 15,9 ц/га), де зафіксовано найвищий рівень урожайності в зоні Степу України. Валовий збір соняшнику скоротився у 3-х областях, а найбільше — в Херсонській обл. (–8,4%). Лідерами з виробництва соняшнику в зоні Степу України є: Кіровоградська обл. (1,1 млн т), Дніпропетровська обл. (945 тис. т), Донецька обл. (733 тис. т).

Зіставлення змін виробничих показників соняшнику в зоні Степу України та загалом по Україні свідчить про їх відмінність. Так, площа посіву соняшнику в Україні розширилася

1. Динаміка виробництва олійних культур у зоні Степу України в 2012–2014 рр.

Культура	Площа, тис. га				Валовий збір, тис. т				Урожайність, ц/га			
	2012	2013	2014	Зміни, %	2012	2013	2014	Зміни, %	2012	2013	2014	Зміни (+, –)
Соняшник	3711,3	3584,4	3530,5	95,1	5304,4	6924,3	5814,5	109,6	13,8	18,4	16,3	2,5
Ріпак	107,8	390,1	365,4	338,9	149,3	784,6	701,8	470,0	12,7	19,4	19,4	6,7
Соя	342,0	260,4	295,4	86,4	563,3	585,1	615,9	109,3	12,8	18,1	18,0	5,2
Усього	4161,1	4234,9	4191,3	100,7	6017,0	8294,0	7132,2	118,5	13,1	18,6	17,9	4,8

2. Динаміка виробництва соняшнику в зоні Степу України в 2012–2014 рр.

Область	Площа, тис. га				Валовий збір, тис. т				Урожайність, ц/га			
	2012	2013	2014	Зміни, %	2012	2013	2014	Зміни, %	2012	2013	2014	Зміни (+,-)
АР Крим	69,2	83,8	–	–	73,71	109,3	–	–	10,6	13,1	–	–
Дніпропетровська	533,2	515,8	558,1	104,6	802,93	1172,8	945,3	117,7	15,1	22,7	16,9	1,8
Донецька	454,0	445,1	408,4	89,9	741,81	778,2	732,8	98,8	16,3	17,5	17,9	1,6
Запорізька	595,1	552,6	578,1	97,1	750,07	921,3	769,7	102,6	12,6	16,7	13,3	0,7
Кіровоградська	481,6	507,1	544,2	113,0	908,04	1229,1	1162,3	128,0	18,9	24,2	21,4	2,5
Луганська	362,1	365,9	298,8	82,5	558,35	639,5	531,5	95,2	15,4	17,5	17,8	2,4
Миколаївська	467,7	437,5	459,1	98,1	692,60	939,9	728,9	105,2	14,8	21,5	15,9	1,1
Одеська	393,7	380,5	371,4	94,3	480,88	777,2	672,7	139,9	12,2	20,4	18,1	5,9
Херсонська	354,7	296,1	312,4	88,0	296,05	356,9	271,3	91,6	8,3	12,1	8,7	0,4
Степ	3711,3	3584,4	3530,5	95,1	5304,4	6924,3	5814,5	109,6	13,8	18,4	16,3	2,5
Україна, всього	5081,7	5090,1	5209,0	102,5	8387,1	11050,5	10102,0	120,4	16,50	21,70	19,40	2,9

на 2,5% (з 5 до 5,2 млн га), а в зоні Степу скоротилася на 5% — з 3,7 до 3,5 млн га. Валовий збір і продуктивність характеризуються позитивною динамікою, але в зоні Степу темпи їх змін нижчі.

Аналіз виробничих показників ріпаку в зоні Степу України за період 2012–2014 рр. за областями свідчить про стійку тенденцію до зростання, незважаючи на виключення масивів вирощування на території Криму (–8 тис. га). Посіви ріпаку розширилися в усіх областях, а найбільше — в Донецькій (у 10 разів), Херсонській, Одеській обл. (у 4 рази). Найбільші посіви ріпаку зосереджені в Одеській (120 тис. га у 2014 р. проти 26,6 тис. га у 2012 р.) та Дніпропетровській обл. (57,6 тис. га у 2014 р. проти 18,6 тис. га у 2013 р.) (табл. 3).

Продуктивність ріпаку в середньому в зоні Степу істотно зросла (з 12,7 ц/га у 2012 р. до 19,4 ц/га у 2014 р.). Найвищий рівень урожайності ріпаку виявлено в Луганській (22,9 ц/га) та Кіровоградській (22,1 ц/га) обл. Найвищі темпи зростання збору врожаю — в Донецькій (у 25 разів) та Херсонській (у 7 разів) обл. Лідерами з виробництва ріпаку в зоні Степу України є: Одеська (251,1 тис. т), Кіровоградська (109,3), Дніпропетровська (98,9 тис. т) області.

Темпи змін показників виробництва ріпаку в зоні Степу є вищими, ніж загалом по Україні. Так, площа посіву ріпаку в зоні Степу розширилася у 3,4 раза (зі 108 до 365 тис. га) проти 58% (з 547 до 865 тис. га) по Україні. Валовий збір ріпаку в зоні Степу зріс у 4,7 раза (зі 150 до

702 тис. т) проти 83% (з 1,2 до 2,2 млн т) в Україні. Урожайність є вищою по Україні на 3 ц/га.

Аналіз виробничих показників сої в зоні Степу України за період 2012–2014 рр. за областями свідчить про тенденцію до скорочення площ посіву в половині областей. Розширилися посіви в Одеській (+24,4%) і Запорізькій (+16,1%) обл. Найбільші посіви сої зосереджені в Кіровоградській (150,2 тис. га у 2014 р. проти 158,2 тис. га у 2012 р.) та Херсонській (101,3 тис. га у 2014 р. проти 100,7 тис. га у 2012 р.) областях.

Продуктивність сої в зоні Степу зросла з 12,8 до 18 ц/га. Найвищий рівень урожайності сої — у Херсонській (30,5 ц/га у 2014 р. проти 26,8 ц/га у 2012 р.) і Запорізькій (27 ц/га у 2014 р. проти 18,2 ц/га у 2012 р.) областях завдяки зрошуванню земель. Найбільший приріст валового збору сої — в Одеській (у 3,5 раза), Запорізькій (+72%) обл. Лідерами за кількістю зібраної сої в зоні Степу є Херсонська обл. (309 тис. т у 2014 р. проти 267 тис. т у 2012 р.) та Кіровоградська обл. (227 тис. т у 2014 р. проти 195 тис. т у 2012 р.) (табл. 4).

Порівняння виробничих показників сої в зоні Степу України та загалом по Україні свідчить про відмінність тенденцій. Так, площа посіву сої в степовій зоні скоротилася на 13,6% (з 342 до 295 тис. га) на відміну від її розширення по Україні на 30% (від 1,4 до 1,8 млн га). Валовий збір і продуктивність характеризуються позитивною динамікою, але в зоні Степу їх темпи нижчі.

3. Динаміка виробництва ріпаку в зоні Степу України в 2012 – 2014 рр.

Область	Площа, тис. га				Валовий збір, тис. т				Урожайність, ц/га			
	2012	2013	2014	Зміни, %	2012	2013	2014	Зміни, %	2012	2013	2014	Зміни (+, -)
АР Крим	6,2	8,4	–	–	8,3	16,4	–	–	13,4	19,4	–	–
Дніпропетровська	18,6	77,8	57,6	309,7	24,6	161,4	98,9	402,0	13,3	20,7	17,2	3,9
Донецька	0,8	6,5	8,7	1087,5	0,68	14,2	17,5	2573,5	8,0	21,9	20,0	12,0
Запорізька	8,3	38,8	30,6	368,7	10,5	71,7	47,3	450,5	12,7	18,5	15,5	2,8
Кіровоградська	23,1	52,3	49,5	214,3	42,7	126,0	109,3	256,0	18,5	24,1	22,1	3,6
Луганська	1,55	1,4	1,9	122,6	1,9	1,9	4,3	226,3	12,8	13,6	22,9	10,1
Миколаївська	11,8	50,7	44,5	377,1	14,8	97,2	92,1	622,3	12,5	19,2	20,7	8,2
Одеська	26,6	95,5	120,3	452,3	34,9	196,1	251,1	719,5	13,3	20,5	20,9	7,6
Херсонська	10,8	58,7	52,3	484,3	10,7	99,8	81,3	759,8	10,0	17,0	15,5	5,5
Степ	107,8	390,1	365,4	339,0	149,3	784,6	701,8	470,1	12,7	19,4	19,4	6,7
Україна	547,0	996,0	865,2	158,2	1204,4	2351,7	2199,2	182,6	22,2	23,6	25,5	3,3

Структура виробництва олійних культур за областями зони Степу свідчить про концентрацію на виробництві соняшнику у всіх областях, крім Херсонської. Понад 70% від загальної площі олійних культур займає соняшник у Кіровоградській і Одеській обл., понад 80% — у Миколаївській і Дніпропетровській, понад 90% — у Запорізькій, Донецькій, Луганській областях. На загальному фоні розподілу виробничих площ під олійними культурами Херсонська обл. є винятком, де 41% посівів зайнято під соняшником, 47 — під

соєю, 12% — під ріпаком (рис. 1).

У структурі виробництва олійних культур у зоні Степу і в Україні відмінності неістотні. Основною олійною культурою в степовій зоні, як і в Україні, є соняшник, але його частка у структурі виробництва олійних культур різнилась: 81,5 проти 62,3%. Частки ріпаку та сої у степовій зоні становлять менше 10%, тоді як по Україні частка ріпаку перевищує 13, а сої — 24% (рис. 2, а, б).

Аналіз цінової ситуації на ринку олійних культур за 2013–2015 рр. свідчить про

4. Динаміка виробництва сої в зоні Степу України в 2012 – 2014 рр.

Область	Площа, тис. га				Валовий збір, тис. т				Урожайність, ц/га			
	2012	2013	2014	Зміни, %	2012	2013	2014	Зміни, %	2012	2013	2014	Зміни (+, -)
АР Крим	17,3	13,9	–	–	37,4	33,6	–	–	21,6	24,2	–	–
Дніпропетровська	13,8	4,7	5,8	42,0	11,2	6,2	6,9	61,6	8,1	13,4	11,9	3,8
Донецька	2,2	0,9	0,9	40,9	1,5	0,5	0,7	46,7	6,8	6,2	7,8	1
Запорізька	8,7	7,3	10,1	116,1	15,8	20,6	27,3	172,8	18,2	28,3	27,0	8,8
Кіровоградська	158,2	124,0	150,2	94,9	194,7	189,7	226,8	116,5	12,3	15,3	15,1	2,8
Луганська	1,0	0,8	–	–	0,6	0,8	–	–	6,6	10,2	–	–
Миколаївська	31,2	15,2	16,4	52,6	26,8	23,0	26,9	100,4	8,6	15,1	16,5	7,9
Одеська	8,6	6,4	10,7	124,4	5,3	10,0	18,5	349,1	6,1	15,7	17,3	11,2
Херсонська	100,7	87,4	101,3	100,6	269,6	300,6	308,8	114,5	26,8	34,4	30,5	3,7
Степ	342,0	260,4	295,4	86,4	563,3	585,1	615,9	109,3	12,8	18,1	18,0	5,2
Україна	1412,4	1351,0	1792,3	126,9	2410,2	2774,0	3871,4	160,6	17,1	20,5	21,6	4,5

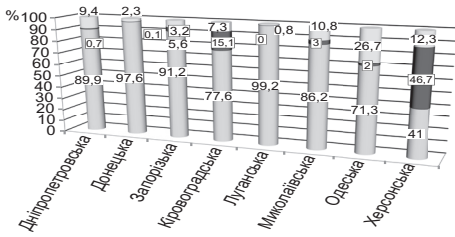

Рис. 1. Структура виробництва олійних культур у зоні Степу за областями у 2014 р.: ■ — соняшник; ■ — соя; ■ — ріпак

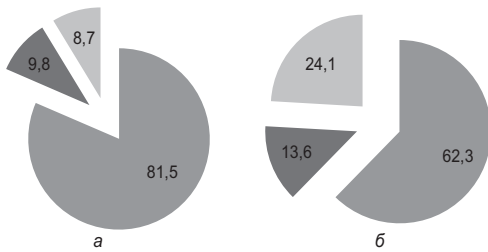

Рис. 2. Структура виробництва олійних культур: а — у зоні Степу; б — в Україні: ■ — соняшник; ■ — ріпак; ■ — соя

зростання цінкових позицій на олійні культури. Найдорожчою 3 роки поспіль є соя (від 3650–5800 грн/т у 2013 р. до 7300–9600 грн/т у 2015 р.), 2-гу позицію займає соняшник (від 2900–5000 грн/т у 2013 р. до 7100–

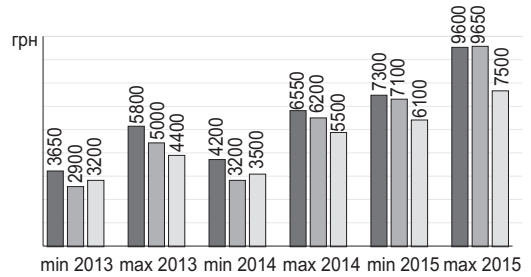

Рис. 3. Цінова ситуація на ринку олійних культур у 2013–2015 рр.: ■ — соя; ■ — соняшник; ■ — ріпак

9650 грн/т у 2015 р.), 3-тю — ріпак (від 3200–4400 грн/т у 2013 р. до 6100–7500 грн/т у 2015 р.) (рис. 3).

Важливо зазначити, що за цей період ціна сої зросла удвічі, або на 3700 грн/т; соняшнику — у 2,4 раза, або на 4400 грн/т; ріпаку — удвічі, або на 3000 грн/т відповідно до зростання витрат на вирощування. Так, тільки за останній рік витрати на виробництво соняшнику збільшилися з 3500 до 6000 грн/т, або в 1,7 раза; сої — з 4000 до 6000 грн/т, або у 1,5 раза; ріпаку — з 5000 до 6500 грн/т, або в 1,3 раза. Ціна на аграрному ринку є також вагомим мотиваційним чинником у прийнятті рішення щодо формування сівозміни на користь олійних культур у господарствах усіх форм власності.

Висновки

Аналіз виробництва основних олійних культур у зоні Степу України за 2012–2014 рр. свідчить про перехід до інтенсивного типу виробництва олійних культур. Нарощування виробничих обсягів соняшнику відбувається завдяки зростанню урожайності, сої та ріпаку — завдяки зростанню урожайності і розширенню площ. Лідерами з виробництва соняшнику є: Кіровоградська (1,1 млн т), Дніпропетровська (945 тис. т), Запорізька (733 тис. т) області; з виробництва ріпаку: Одеська (251,1 тис. т), Кіровоградська (109,3 тис. т) області. Найбільший урожай сої зібрано в Херсонській (308,8 тис. т), Кіровоградській (226,8 тис. т) областях. Посилюється концентрація виробництва соняшнику в регіоні як найпривабливішої культури серед олійних у співвідношенні витрат виробництва і ціни на готову продукцію. Водночас найбільші темпи зростання виробничих

показників — у ріпаку. Підвищення врожайності завдяки використанню нових перспективних сортів насіння олійних культур є основним чинником подальшого нарощування виробництва олійних культур у зоні Степу України. Структура виробництва олійних культур у зоні Степу і в Україні має неістотні відмінності з переважанням частки соняшнику. Порівняння динаміки, темпів змін, тенденцій виробництва олійних культур у зоні Степу України із середніми показниками по Україні свідчить, що основні відмінності полягають у скороченні площ посіву під соняшником і соєю, а також у значно вищих темпах зростання всіх виробничих показників ріпаку в степовій зоні. Основною олійною культурою в степовій зоні, як і в Україні, є соняшник. Перспективи подальших досліджень полягають у детальному обґрунтуванні організаційних і технологічних чинників підвищення ефективності виробництва олійних культур.

Бібліографія

1. *Лопотан Л.В.* Порівняльна оцінка виробництва насіння соняшнику в Україні та Одеській області як складової сировинної бази олійно-жирового підкомплексу АПК//Л.В. Лопотан, А.В. Казанжі//Агросвіт. — 2015. — № 10. — С. 36–40.
2. *Малік М.Й.* Інститути та інституції у розвитку аграрної сфери економіки//М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк//Економіка АПК. — 2011. — № 7. — С. 169–176.
3. *Коваленко О.В.* Нові ринки як наслідок сьогочасних потреб суспільства//О.В. Коваленко//Агросвіт. — 2015. — № 15. — С. 35–42.
4. *Павленчик Н.Ф.* Теоретичні основи обґрунтування дефініції «Ринок сільськогосподарської продукції»//Н.Ф. Павленчик//Економіка АПК. — 2014. — № 1. — С. 85–92.
5. *Тимофеева Г.В.* Стратегические цели развития производства масличных культур в регионе в условиях вступления в ВТО//Г.В. Тимофеева, А.В. Беликина//Вести Волгогр. гос. ун-та. — Сер. 3, Экон. экол. — 2013. — № 2 (23). — С. 27–36.
6. *Шпичак О.М.* Ціна і ціноутворення на агропродовольчу продукцію: навч. посіб./О.М. Шпичак, О.В. Бондар. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 238 с.
7. *Шкварчук Л.О.* Цінові тенденції на продовольчому ринку України//Л.О. Шкварчук//Економіка АПК. — 2010. — № 7. — С. 57–63.
8. *Пасхавер Б.Й.* Агропродовольчий комплекс в умовах інфляції//Б.Й. Пасхавер//Економіка України. — 2016. — № 2 (651). — С. 52–67.
9. *Саква О.В.* Формування структури виробництва на ринку олійних культур//О.В. Саква//Агросвіт. — 2009. — № 12. — С. 30–32.
10. *Маслак О.* Ринок ріпаку: попит перевищує пропозицію//О. Маслак//Агробізнес сьогодні. — 2011. — № 15–16 (215). — С. 28–32.

Надійшла 10.04.2016.

ОГОЛОШЕННЯ

Національна академія аграрних наук України

оголошує конкурс на зайняття посади директора Сквирської дослідної станції Інституту агроєкології і природокористування НААН (Київська обл., Сквирський р-н, м. Сквиря, вул. Селекційна, 1)

У конкурсі можуть брати участь громадяни України, які вільно володіють українською мовою, мають науковий ступінь доктора наук або доктора філософії (кандидата наук), стаж наукової або науково-організаційної роботи не менше 10-ти років, зокрема досвід роботи на керівних посадах не менше 5-ти років, та є фахівцями з основного напрямку діяльності цієї наукової установи.

Строк подання заяв — 2 міс. з дня опублікування оголошення Академією.

Особи, які бажають взяти участь у конкурсі, мають подати такі документи:

- заяву;
- особовий листок з обліку кадрів з фотокарткою;
- автобіографію;
- копії документів про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання;
- перелік наукових здобутків;
- довідку про наявність або відсутність судимості;
- довідку з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення;
- копію паспорта, засвідчену претендентом;
- копію трудової книжки;
- письмову згоду на збір та обробку персональних даних.

Копії документів, подані претендентом (крім копії паспорта), мають бути засвідчені за місцем роботи претендента або нотаріально. Відповідальність за недостовірність документів несе претендент.

Документи надсилати на адресу:

м. Київ-010, вул. Суворова, 9, Національна академія аграрних наук України.

У разі неподання повного пакета документів претендент не допускатиметься до участі у конкурсі.

Телефон для довідок: **(044) 521-92-91.**